

ВОБРАЗ СМЕРЦІ І ПАЎСТАННЯ З МЁРТВЫХ У ТВОРЧАСЦІ ЭДГАРА АЛАНА ПО

В. А. Сергіенка

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
Мінск, Беларусь, olga.sergienko82@gmail.com*

Дадзены артыкул разглядае вобраз смерці і паўстанне з мёртвых як спосаб уздзеяння на пачуцці і розум лірычнага героя.

Ключавыя словы: смерць; жыццё пасля смерці; тэорыя псіхааналізу; лірычны герой.

IMAGE OF DEATH AND THE RISE FROM THE DEAD IN THE WORKS OF EDGAR ALLAN POE

O. O. Sergienko

*Belarusian State University,
Minsk, Belarus, olga.sergienko82@gmail.com*

This article deals with the image of death and the rise from the dead as a way of influencing the feelings and mind of the lyrical hero.

Keywords: death; life after death; theory of psychoanalysis; lyrical hero.

Чаму ж усё-такі Э.По звяртаўся менавіта да такіх змрочных тэм і вобразаў, як смерць, жыццё пасля смерці, паўстанне з мёртвых і летаргічны сон? Якія прычыны штурхалі пісаць яго менавіта аб гэтым, што ён хацеў паказаць – страх і адчай сваёй душы або ўсяго грамадства? Я паспрабую адказаць на гэтыя пытанні, абапіраючыся на некаторыя навелы і вершы Э. По, такія як "Лігея", "Марэла", "Падзенне дома Ашэраў", "Зажыва пахаваныя", "Крумкач" і іншыя.

Па-першае, я б хацела звярнуць увагу на тое (а з гэтым згодны многія даследчыкі), што "жахлівыя" навелы Эдгара По – гэта майстэрскае раскрыццё глыбіняў чалавечай псіхікі, інтуіцыйнае дакрананне аўтара да праблем сучаснай псіхіятрыі і парапсіхалогіі, звязаных з тлумачэннем дзіўных і загадкавых з'яў у паводзінах чалавека" [1, с. 27].

Рамантыкі заўсёды ставілі асобу і яе пачуцці ў цэнтр свайго светаадчування. Эдгар По таксама звяртаўся да чалавечай асобы, але яго цікавіла найбольш складаная сфера – сфера псіхалогіі. Псіхалогія асобы была ў той час новай, невядомай галіной ведаў, і тое, што рабіў пісьменнік, было часта незразумелым і таму выклікала з боку крытыкаў здзіўленне і разгубленасць, думкі, што вар'ят піша пра сябе.

Толькі праз некалькі дзесяцігоддзяў, калі з'явіліся тэорыі псіхааналізу, стала зразумелым, што Эдгар По намнога апярэдзіў свой час.

Адзін з напрамкаў свайго мастацка-псіхалагічнага пошуку Эдгар По абазначыў як даследаванне такіх афектаў, як страх, жах, разгубленасць і роднасныя ім з'явы. Ён адчуваў неабходнасць пранікнення ў яшчэ неадкрыты свет падсвядомага, у тайнікі чалавечай псіхікі, з яе хваравітымі надрывамі. У сваіх творах Э. По ставіць лірычнага героя ў такія абставіны, каб выявіліся межы фізічнай і псіхічнай трываласці чалавека. Многія яго навелы з'яўляюцца адлюстраваннем "бяздонных" жахаў, якія здольны ці няздольны перажыць чалавек ("Зажыва пахаваныя", "Лігея", "Калодзеж і маятнік", "Звяржэнне ў Мальстрэм"прабелі верш "Крумкач"). Менавіта толькі ў катастрофічных сітуацыях, калі чалавек знаходзіцца ў самым напружаным стане (смерць каханай, чаканне смерці, невылечная хвароба, пахаванне зажива, страх перад смерцю і жыццём, адчай і безвыыхаднасць), праяўляюцца і раскрываюцца патаемныя глыбіні чалавечай псіхікі. На мяжы паміж жыццём і смерцю, паміж нармальным станам і вар'яцтвам адбываецца барацьба паміж розумам і пачуццямі, дабром і ліхам. Так у вершы "Крумкач", калі лірычны герой зноў перажывае смерць каханай, узнікае трагічная напружанасць сутыкнення розуму героя, які ўсведамляе немагчымасць сустрэчы з каханай па той бок зямнога быцця, і душы, што прагне гэтай сустрэчы. Амаль тое ж адбываецца ў навеле "Зажыва пахаваныя", калі розум лірычнага героя адмаўляецца верыць у тое, што здарылася самае жудаснае, а пачуцці шэпчуць, што яго пахавалі зажива. У навеле "Падзенне дома Ашэраў" (як і ў навелах "Лігея" і "Марэла") спосабам псіхалагічнага ўздзеяння з'яўляецца не толькі матыў смерці, але і паўстання з мёртвых: сястра галоўнага героя была пахавана зажива. "His countenance was, as usual, cadaverously wan – but, moreover, there was a species of mad hilarity in his eyes an evidently restrained hysteria in his whole demeanour... His lips trembled as if he were murmuring inaudibly... The motion of his body, too, was at variance with this idea for he rocked from side to side with a gentle yet constant and uniform sway.... His eyes were bent fixedly before him, and throughout his whole countenance there reigned a stony rigidity" [2, с. 92-94]. ("Як заўсёды, ён быў бледны, як мярцвяк, але вочы яго зіхацелі нейкай вар'яцкай весялосцю, і ў ім ва ўсім выразна праглядала амаль што нястрыманае хваляванне... Яго губы дрыжалі, як быццам бы нешта безгучна шапталі... Ён слаба, але безупынна і аднастайна вагаўся з аднаго боку ў другі... Яго вочы былі накіраваны ў адну кропку, рысы былі нерухомыя, як у каменя" [3, с. 96-99]).

Геніяльнасць аўтара праяўляецца і ў тым, што ён не толькі дае магчымасць чытачам прыняць удзел у "аналізе", але і самім адчуць на сабе тое, што адбываецца з лірычным героем. Адбываецца гэта з-за таго, што для

Э. По галоўным было стварыць *"эфект"*, а сэнс як бы *"з'яўляўся"* потым. "У словах, фразях, вобразах, кампазіцыі, гукапісе, рытмічным малюнку ўтрымліваецца не толькі тое, што выяўляецца іх прамым значэннем, але і намёк на нявыказанае, мажлівасць асацыяцыі, эмацыйныя і сэнсавыя абертаны, якія не паддаюцца лагічнай расшыфроўцы" [1, с. 32]. Спалучэнне матываў смерці і жыцця, смерці, прыгажосці і кахання, адчаю і жаху ствараюць адчуванне напружанасці і безвыходнасці. Так адбываецца, напрыклад, у навеле "Лігея", у якой аўтар прымушае чытача перажываць нарастанне напружаных пачуццяў, думак, даводзіць да памежнага стану на мяжы быцця і небыцця, свядомага і падсвядомага. Гэта дасягаецца за кошт апісання пакою, у якім пераважаюць чорныя, чырвоныя і жоўтыя колеры: "...window – an immense sheet of unbroken glass from Venice a single pane, and tinted of a leaden hue, so that the rays of either the sun or moon, passing through it, fell with a ghastly luster on the objects within... The ceiling, of gloomy-looking oak, was excessively lofty, vaulted, and elaborately fretted with the wildest and most grotesque specimens of a semi-Gothic, semi-Druidical device... In each of the angles of the chamber stood on end a gigantic sarcophagus of black granite... The lofty walls, gigantic in height – even unproportionably so – were hung from summit to foot, in vast folds, with a heavy and massive-looking tapestry... The material was the richest cloth of gold. It was spotted all over, at irregular intervals, with arabesque figures, about a foot in diameter, and wrought upon the cloth in patterns of the most jetty black... To one entering the room, they bore the appearance of simple monstrosities; but upon a farther advance, this appearance gradually departed; and step by step, as the visitor moved his station in the chamber, he saw himself surrounded by the endless succession of the ghastly forms which belong to the superstition of the Norman, or arise in the guilty slumbers of the monk" [4, с. 99]. ("...акно – суцэльнае гіганцкае венецыянскае шкло свінцовага адцення, так што промні і сонца, і месяца, праходзячы праз яго, надавалі рэчам унутры змярцвелае адценне... Столь з цёмнага дубу была пакрыта адмысловай разьбой – самымі хімерычнымі і гратэскнымі ўзорамі паўгатычнага, паўдруідычнага стылю... У кожным з пяці вуглоў пакоя вертыкальна стаялі чорныя гранітныя саркафагі... Матэрыялам для драпіровак была вельмі каштоўная залатая парча. Праз неаднолькавыя прамежкі ў яе былі ўватканы вугольна-чорныя арабескі..., якія з-за таго, што габелены вагаліся, маглі складацца ў фігуры, і наведвальнік з кожным новым крокам знаходзіў, што яго акружае бясконцая чарга жудасных вобразаў, выдуманых забабоннымі нарманамі ці ўзнікшых у сонных уяўленнях грэшнага манаха" [3, с. 24]). За кошт таго, што лірычны герой настолькі пакутуе ад страты кахання, што думае толькі аб ёй, нават калі сядзіць каля цела другой жонкі, і яго хворае ўяўленне малюе розныя жахі і прывіды. За кошт

апісання апошняй ночы, калі яго мёртвая жонка пачынае ажываць і зноў вяртацца на той бок зямнога жыцця: "But why should I minutely detail the **unspeakable horrors of that night?** Why shall I pause to relate how, time after time, until near the period of the grey dawn, this **hideous drama of revivification** was repeated; how each **terrific relapse** was only into a sterner and apparently more **irredeemable death**;... and how each struggle was succeeded by I know not what of **wild** change in the personal appearance of the corpse? [4, с. 105]. ("Але для чаго падрабязна пераказваць **невыказныя жахі гэтай начы?** Для чаго марудзіць і апісваць, як зноў і зноў, амаль што да першых шэрых промняў світання паўтаралася гэтая **жудасная драма ажыўлення**, якая перапынялася **жорсткім і**, здавалася б, **пераможным вяртаннем смерці**,.... **невыказна страшэнным ператварэннем трупа?**" [3, с. 29]).

Падобнае сустракаецца і ў астатніх творах. У вершы "Крумкач" эмацыянальны эфект дасягаецца з дапамогай выкарыстання слова "*nevermore*" ("ніколі"): нарастанне трывогі, роспачы, безнадзейнасці адбываецца дзякуючы перасячэнню логікі ўнутранага маналогу героя, які сумуе па прыгожай Лінор, і ўсвядомленасцю творны склон, да чаго адносіцца? адказу крумкача, у выніку чаго слова "ніколі" пачынае азначаць пакуты няпэўнага існавання на мяжы безнадзейнасці. У навеле "Падзенне дома Ашэраў" гэтаму служаць апісанне замка і навакольных мясцін, што нагадвае "гатычныя раманы", хвароба Родэрыка і яго сястры, загадкавая смерць апошняй, разбурэнне дома са смерцю яго гаспадароў.

Такім чынам, разбіраючы творчасць Э.По з гэтага боку, можна пабачыць, што матыў смерці (і паўстання з мёртвых) з'яўляецца спосабам уздзеяння на пачуцці і розум лірычнага героя "суб'екта псіхалагічнага аналізу", бо менавіта перад тварам смерці – самай загадкавай і самай жахлівай з'явы ў свеце – знікаюць падманлівыя знешнія абліччы і маскі, і чалавечая душа непасрэдна выступае ў яе непрыкрытым выглядзе.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Малюковіч С., Саркісава Н.* У палоне журбы: Паэзія Эдгара По і амерыканскі рамантызм // Роднае слова. 2003. № 5-6.
2. *Poe E. A.* Selected Tales. London.: Penguin Books. 1994.
3. *По Э. А.* Собрание сочинений в 2-х томах. // Т.1. Рассказы, притчи. Воронеж: АО "Полиграф". 1995.
4. *По Э. А.* Избранное. Сборник // На англ. яз. Сост. Е. К. Нестерова. М.: Радуга. 1983.